فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم (علمی- ترویجی)، سال یازدهم، شماره ۳۹، تابستان ۱۳۹۵
صفحات ۹ الی ۴۱

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در پیش‌گیری اجتماعی از جرم

(با تأکید بر نهادهای مذهبی)

فریبا شایگان[۱]

دانشیار دانشگاه علوم انتظامی امین

تاریخ دریافت: ۹۴/۰۸/۰۱

تاریخ پذیرش: ۹۵/۰۱/۱۸

چکیده

پیش‌گیری اجتماعی از جرم از روش‌های غیرکیفری است که پیش از ارتکاب جرم پیش-بینی و تدارک می‌شود و هدف آن تهدید موقعیت‌های ارتکاب جرم است. برایت هدف از این نوع پیش‌گیری را تقویت بنیادهای قابلیت و توان اجتماعی‌کردن برای تأثیرگذاری بر گروه‌هایی می‌داند که بیش‌تر در معرض خطر هستند؛ در این مقاله پیش‌گیری اجتماعی از جرم با همین هدف دنبال می‌شود و قصد دارد نقش سازمان‌های مردم‌نهاد و به‌ویژه نهادهای مذهبی را در پیش‌گیری اجتماعی از جرم شناسایی کند. این نهادها به برنامه‌های اجتماعی و بعضاً اقتصادی به دنبال کاهش جرم هستند. هم‌چنین با تأثیرگذاری بر تفکر و نگرش و شخصیت افراد و اجتماعی‌کردن صحیح و دینی آن‌ها سعی در تقویت روحیه خودکنترلی و پیش‌گیری از روی‌آوردن به هنجارشکنی‌ها و یا جرایم دارند. نتیجه این مقاله که به روش کتابخانه‌ای و با مطالعه نقش نهادهای مذهبی چون مسجد، هیئت‌های مذهبی، بنیادهای خیریه و همانند آن صورت می‌گیرد بیانگر این است که نهادها با نقش‌هایی چون اسطوره-

[۱]. shayegan_fa@yahoo.com

سازی دینی، ارایه گروه‌های مرجع سالم، امکان تعامل با دوستان بهنجار، معنابخشی به زندگی، تقویت باور به حضور ناظر همیشگی اعمال یعنی خداوند، تأکید بر زندگی جاودان بعد از مرگ و تأثیرگذاری اعمال دنیوی در آن، ترویج ارزش‌های دینی، تأکید بر حلال‌بودن مال، اجتماعی‌کردن افراد، پرکردن سالم اوقات فراغت جوانان، هویت بخشی به جوانان، تخلیه اضطراب‌های روحی و روانی جوانان و تأثیرگذاری بر خانواده‌ها برای تربیت صحیح فرزندان در پیش‌گیری از انحراف و ارتکاب جرم توسط افراد، کمک به‌سزایی می کند. هم‌چنین برخی از این نهادها با حمایت از افراد فقیر و کمک به آن‌ها، ایجاد اشتغال یا تأمین جهیزیه و وام‌های قرض‌الحسنه و امثال آن اقدامات مفیدی در راستای پیش‌گیری اجتماعی از جرم انجام می‌دهند.

واژگان کلیدی: پیش‌گیری اجتماعی، سازمان‌های مردم‌نهاد، جرم، نهادهای مذهبی، هیئت‌های مذهبی، بنیادهای خیریه، مسجدها.

طرح مسئله

همه انسان‌ها پاک و بی‌گناه به این دنیا پا می‌گذارند و فطرت خدایی و پاکی دارند، اما شرایط جامعه و خانواده است که به آنان کمک می‌کند تا پاک بمانند و به سوی نیکی‌ها حرکت کنند یا برخلاف فطرت عمل کرده و مرتکب جرم و خلاف و گناه شوند. نخستین عرصه ورود کودک به جهان هستی خانواده است و شخصیت و نگرش و افکار نخستین او را همین خانواده شکل می‌دهند. بعد از خانواده فرد در جامعه بزرگ‌تر زندگی می‌کند و متأثر از تمام عوامل و شرایط اطرافش است، امکانات، و تسهیلات در اختیار، ارزش‌ها و فرهنگ جامعه، دوستان و هم محله‌ای‌ها با افکار و اعمالشان، رسانه‌ها با فرهنگ‌سازی‌ها و القاهای خوب و بد، مدرسه و دانشگاه و آموزش‌هایش، نهادهای مذهبی و فعالیت‌های آن-ها و بسیاری عوامل دیگر هم بر فرد، افکار، نگرش‌ها و اعمالش تأثیرگذار هستند و می-توانند موجب رستگاری یا بدبختی و تباهی او شوند. آن‌چه گفته شد نافی عقل و اختیار و

اراده فرد و آزادی او در انتخاب‌خوب و بد نیست ولی همین شناخت فرد هم تحت تأثیر دیگران و جامعه است که شکل می‌گیرد.

بنابراین اگر نهادهای مختلف اجتماعی وظیفه خود را در قبال اعضای جامعه به خوبی ایفا کنند، کم‌تر شاهد انجام اعمال نابهنجار و جرم در جامعه خواهیم بود. یکی از این نهادها NGOها یا سمن‌ها هستند و از جمله این سمن‌ها که به‌ویژه در کشور ایران و با فرهنگ مذهبی مردم می‌تواند تأثیر زیادی بر پیش‌گیری از جرم داشته باشد، نهادهای مذهبی مانند مسجدها و هیئت‌های مذهبی است. این نهادها با تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم بر مخاطبان و نیز با کارکردهای چندجانبه‌ای که در رفع نیازهای معنوی و بعضاً مادی افراد دارند، موجب تقویت خودکنترلی در افراد و نظارت درونی بر اعمال و رفتار فردی می‌شوند و از اعمال مجرمانه آن‌ها پیش‌گیری می‌کنند. شاهد این مدعا کاهش نرخ جرایم در ماه مبارک رمضان که فضای معنوی جامعه پررنگ‌تر است و نیز ماه‌های محرم و صفر است. از طرفی پیش‌گیری از جرم، بخشی مهم و در عین حال مورد توجه سیاست جنایی اسلام است. آموزش، تقویت انگیزه‌های معنوی، تأمین نیازهای طبیعی و مشروع و حذف عوامل تحریک‌کننده از یک سو و مراقبت همگانی و متقابل که با امر به معروف و نهی از منکر در جامعه اسلامی، به عمل می‌آید، از سوی دیگر عناصر و مراحل گوناگون این جنبه از سیاست جنایی اسلام محسوب می‌شود که جامعه مدنی در آن سهم عمده‌ای دارد (حسینی، ۱۳۸۳: ۲۱۷).

توجه اسلام به مسایل اجتماعی و عبادت‌های جمعی، که می‌تواند در پیش‌گیری اجتماعی از جرم مؤثر باشد، بسیار زیاد است. دستوراتی چون امر به معروف و نهی از منکر، پرداخت خمس و زکات و نحوه مصرف آن، پرداخت صدقه، انجام صله رحم، کمک به همسایه و عباداتی مانند نماز جماعت و جمعه، حج، توصیه به مناسک جمعی چون برگزاری مراسم احیا در مسجدها یا عزاداری‌ها و جشن‌های مذهبی همگی نشانگر توجه دین اسلام به مباحث اجتماعی و افزایش سرمایه اجتماعی است.

در این دین اگرچه برخی عبادت‌های فردی و دوری از جمع مثل نماز شب را دارد، ولی اولاً تعداد آن‌ها نسبت به اعمال جمعی بسیارکم‌تر است ثانیاً در همان عبادات هم بنده را تشویق به پرداختن به امور مردم و خدمت به خلق خدا، مهربانی با آنان و دعا برای دیگران و همسایه و غیره می‌کند. یعنی باز هم پیوستن به جمع و به فکر دیگران بودن را تشویق می‌کند.

حدیث معروف از حضرت رسول (ص) که می‌فرمایند: کسی که صبح را آغاز کند و به امور مسلمین همت نگمارد از آن‌ها نیست (واعظی، ۱۳۸۱: ۱۳۴) و آیات و احادیث فراوان درباره حق همسایه و مسلمان به گردن مسلمانان دیگر و لزوم انجام امر به معروف و نهی از منکر و غیره همگی نشان‌گر تأکید اسلام بر امر جمعی و امور دیگران و آن چیزی است که امروزه با عنوان سرمایه اجتماعی مطرح است.

همه آن‌چه آمد به بحث پیش‌گیری از جرم به‌ویژه پیش‌گیری اجتماعی مربوط می‌شود، یعنی تقویت بنیادهای قابلیت و توان اجتماعی‌کردن برای تأثیرگذاری بر افراد در دوری از جرم و انجام رفتارهای بهنجار است. این مقاله با توجه ویژه به این موضوع با استفاده از روش کتابخانه‌ای و مطالعه منابع، قصد پاسخ‌گویی به این پرسش ویژه را دارد که: نهادهای مذهبی با چه اقداماتی می‌توانند در پیش‌گیری اجتماعی از جرم مشارکت داشته باشند؟

اهمیت و ضرورت موضوع

همیشه پیش‌گیری راحت‌تر و با صرفه‌تر از درمان است و درباره جرایم و نابهنجاری‌ها، اقدامات پیش‌گیرانه راحت‌تر و کم هزینه‌تر از مقابله با مجرم یا اصلاح آن است، پس هرچه اقدامات پیش‌گیرانه بیش‌تر و با قوت و قدرت بیش‌تر، انجام شود، تعداد مجرمان کم‌تر و جامعه سالم‌تر است. مقاله حاضر با نشان دادن اقداماتی که نهادهای مذهبی در زمینه پیش‌گیری اجتماعی می‌توانند انجام دهند، به مسئولان مذهبی کمک می‌کند تا بتوانند با

اقدامات پیش‌گیرانه و تقویت روحیه خودکنترلی و افزایش روحیه معنوی خود از اقدامات مجرمانه پرهیز کنند و رفتارهای بهنجار داشته باشند.

پیش‌گیری

واژه پیش‌گیری در منابع فارسی به معنای رفع، جلوگیری، مانع‌شدن و از پیش مانع چیزی شدن تعریف شده است (فرهنگ دهخدا). این واژه هم‌چنین در فرهنگ لغوی لاتین نیز به معنای مانع‌شدن از این که چیزی رخ دهد، تعریف شده است (رجبی‌پور، ۱۳۸۲: ۵).

از نظر گسن، چهار معیار برای پیش‌گیری هست:

۱. اقدامی پیش‌گیرنده تلقی می‌شود که هدف اصلی آن تضمین پیش‌گیری از بزه‌کاری یا «انحرافات جرم‌گونه» باشد، یعنی اقدام مؤثر علیه عوامل یا فرآیندهایی که در بروز بزه‌کاری و انحراف، نقش تعیین‌کننده و قاطع ایفا می‌کنند.

۲. تدابیر یا اقدام‌های پیش‌گیرنده جنبه جمعی دارد، یعنی مخاطب آن کل جمعیت یا گروه یا بخش معینی از آن است.

۳. زمانی که هدف، اجتناب از انتخاب رفتارهای مجرمانه یا منحرفانه است، اقدام‌ها یا تدابیری پیش‌گیرانه خوانده می‌شود که قبل از ارتکاب اعمال بزه‌کارانه و کج‌روانه و نه بعد از آن اعمال شوند.

۴. و سپس اگر پیش‌گیری شامل اعمال تدابیر یا اقدام‌هایی قبل از ارتکاب هر جرم کیفری یا پیش از انتخاب هر رفتار منحرفانه است. در آن صورت، این تدابیر یا اقدام‌ها نمی‌توانند مستقیماً قهرآمیز و سرکوبگرانه باشند، زیرا اعمال سرکوبی کیفری مستلزم آن است که جرمی قبلاً ارتکاب یافته باشد (گسن، ۱۹۹۴: ۵۸۸-۵۸۹).

پیش‌گیری در یک تقسیم‌بندی به وضعی و غیر وضعی (اجتماعی و رشدمدار) بخش می‌گردد که در ادامه به تبیین پیش‌گیری اجتماعی خواهیم پرداخت.

پیش‌گیری اجتماعی: این واقعیتی است که بزه‌کاری متأثر از شرایط جامعه است. از این رو مشاهده می‌گردد در جوامع روستایی که نظارت و کنترل اجتماعی قوی‌تر است، بزه-کاری نیز به همان اندازه کم‌تر است. اما در جوامع شهری افزایش نابرابری‌ها، انواع نابسامانی‌های اجتماعی و اقتصادی، بیکاری، حاشیه‌نشینی بخشی از مردم، تورم، دست‌رسی‌نداشتن به امکانات مساوی برای استفاده از فرصت‌های آموزشی بهداشتی، رفاهی، تفریحی و بسیاری عوامل دیگر، زمینه مساعدی برای ارتکاب جرم و گسترش فعالیت‌های بزه‌کارانه پراکنده یا سازمان‌یافته را فراهم می‌آورد. بنابراین برای پیش‌گیری اجتماعی از جرایم هم باید این زمینه‌ها را از بین برد و شرایط جامعه را بهبود بخشید.

برای پیشبرد پیش‌گیری اجتماعی از بزه‌کاری، با توجه به یک یا چند هدف معین (مثلاً کاهش تکرار جرم) باید کارآیی هر تدبیر بررسی گردد، تا با حداقل هزینه، بهترین نتایج به‌دست آید؛ هماهنگ‌کردن بخش‌های عمومی و خصوصی (سازمان‌های دولتی و غیردولتی) که در زمینه پیش‌گیری از بزه‌کاری فعالیت می‌کنند، مانند دادگستری، نیروی‌انتظامی، کار و امور اجتماعی، آموزش و پرورش، شهرداری‌ها، سازمان جوانان و ورزش و دیگر سازمان‌ها از مهم‌ترین اقدامات برای پیش‌گیری از جرایم است. البته برای عملی ساختن این هماهنگی باید «کمیته‌های پیش‌گیری» پدید آورد.

هم‌چنین با تعیین «چارچوب پیش‌گیری» همه شهروندان هم باید در پیش‌گیری از جرم سهیم شوند. یعنی بدون آگاهی مردم از اهداف «پیش‌گیری اجتماعی» و بدون شرکت همه مردم پیش‌گیری اجتماعی عملی نمی‌گردد. رهیافت کنترل رسمی اجتماعی برای پیش‌گیری از جرم در پی قوی‌ترساختن احساس جمعی جامعه و تقویت و افزایش کنش‌های متقابل اجتماعی است و برخی از راه‌بردهای پیش‌گیری وضعی از جرم از طریق افزایش کنترل رسمی اجتماعی عملی می‌شوند. هر دو رهیافت از نظریه طراحی شهری که موجب افزایش مراقبت عمومی در مناطق مسکونی می‌شود، طرف‌داری می‌کنند (معظمی، ۱۳۸۲: ۱۰۷).

بخشی از پیش‌گیری اجتماعی با عنوان پیش‌گیری جامعه‌محور یا محیطی مطرح می‌شود، این پیش‌گیری شامل اقدام‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی می‌شود که نسبت‌به محیط‌هایی که فرد در آن متولد می‌شود، رشد، زندگی و کار می‌کند اعمال می‌شود. مبنای جرم‌شناسی پیش‌گیری اجتماعی از نوع جامعه‌مدار، شناسایی عوامل مختلف محیطی بزه-کاری به منظور خنثی‌کردن یا دست کم کاهش آثار آن‌هاست. در واقع، پیش‌گیری جامعه‌مدار از بزه‌کاری، با بهبود شرایط زندگی در یک محیط معین به‌طور مستقیم بر رفتار مجرمانه تأثیر می‌گذارد. به دیگر سخن، در این نوع پیش‌گیری، مطالعه منابع بزه‌کاری و شناسایی علل آن - که با ساختار و تشکیلات جامعه ارتباط پیدا می‌کند- در اولویت قرار می‌گیرد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۳: ۵۷۰).

در کل تغییر اوضاع و احوال نامساعد اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بزه‌کار، منحرف پروری -که در هرحال زمینه کنارگذاری فرد را از جامعه (اجتماع‌زدایی) فراهم می‌کند- فقر، بیکاری، اشتغال کاذب، سوءاشتغال، بیماری، بی‌سوادی، حاشیه‌نشینی، بی‌مسکنی و نیز مبارزه با عوامل‌روانی جامعه‌شناختی و فردی- به‌ویژه شرایط نامطلوب خانواده که شکست‌های عاطفی، تربیتی و تحصیلی اطفال را فراهم می‌آورند- هسته اصلی پیش‌گیری - اجتماعی غیرکیفری را تشکیل می‌دهند.

سازمان‌های مردم‌نهاد

سازمان‌های مردم‌نهاد[1] از نهادهای جامعه مدنی‌اند و به همین دلیل در غیاب یک ساختار دموکراتیک در فضای عمومی جامعه وجود دارند. این مؤسسه‌ها با این‌که از قالب سازمان-ها و نهادهای غیردولتی تبعیت می‌کنند، بر همین اساس در حکم شعبه‌های غیررسمی از ادارات دولتی به حساب می‌آیند و بدون هماهنگی با ساختار حکومتی نمی‌توانند باقی بمانند حتی اگر از تمامی صافی‌ها عبور کرده باشند (شاه بهرامی و دیگران، ۱۳۸۹: ۵۰۵).

1. Nango

امروزه ارتباط مردم با حکومت و دستگاه‌های دولتی و رشد مشارکت‌های هرچه بیش‌تر آنان از راه نهادها و سازمان‌های مردم‌نهاد صورت می‌گیرد. ویژگی‌هایی چون نداشتن وابستگی به ساختار دیوان‌سالار و منابع عمومی دولت، داوطلبانه و دموکراتیک بودن، آن‌ها را از سازمان‌های دولتی متمایز می‌کند (همان، ۵۰۶).

سازمان مردم‌نهاد در معنای کلی‌ترش به سازمانی اشاره می‌کند که مستقیم، بخشی از ساختار دولت محسوب نمی‌شود، اما نقش بسیار مهمی به‌عنوان واسطه بین یکایک مردم و قوای حاکم و حتی خود جامعه ایفا می‌کند، اگرچه سابقه این‌گونه سازمان‌ها در کشور ایران خیلی طولانی نیست، ولی از روزگاران گذشته به‌دلیل رواج فرهنگ دینی در ایران، سازمان‌هایی با ویژگی‌های سازمان‌های مردم‌نهاد به نام‌های مختلفی چون دارالایتام یا خیریه‌ها و درمانگاه‌ها و مدارس و موقوفه‌ها فعالیت می‌کردند و همین اقدام‌ها را انجام می-دادند. از طرفی نهادهای مذهبی ما در حال حاضر هم بسیاری از فعالیت‌ها و اقداماتی که سازمان‌های مردم‌نهاد انجام می‌دهند را به عهده دارند و با اقدامات خود مشارکت بسیار خوبی در پیش‌گیری اجتماعی از جرم دارند که به این کارکردها اشاره می‌شود:

کارکردهای نهادهای مذهبی در جامعه

هر نهاد اجتماعی برای ایفای یک رشته کارکردها و وظایف‌خاص وجود آمده‌است. اگرچه در بین نهادها برخی کارکردهای مشترک وجود دارد ولی آن‌چه متمایزکننده و مشخص‌کننده آن‌ها از یک‌دیگر است، کارکردهای ویژه آن‌هاست. دین هم به‌عنوان یکی از نهادهای بنیادی جامعه کارکردهای ویژه‌ای را انجام می‌دهد. پیش از بیان کارکردهای نهاد مذهبی، به کارکردهای دین از دیدگاه جامعه‌شناسان اشاره خواهیم کرد: (مجله مسجد، ۲: ۵)

هاری آلپرت[1] چهار کارکرد عمده دین را از نظر *دورکیم* به‌عنوان نیروهای اجتماعی انضباط‌بخش، انسجام‌بخش، حیات‌بخش و خوش‌بختی‌بخش طبقه‌بندی کرده است. آیین‌های مذهبی از طریق تحمیل انضباط بر نفس و قدری خویشتن‌داری، انسان‌ها را برای زندگی اجتماعی آماده می‌سازند.

تشریفات مذهبی مردم را گردهم می‌آورند و بدین‌سان پیوندهای مشترکشان را دوباره تصدیق می‌کنند و در نتیجه، همبستگی اجتماعی را تحکیم می‌بخشند. اجرای مراسم مذهبی میراث اجتماعی گروه را بقا می‌بخشد و زنده می‌کند و ارزش‌های پایدار آن را به نسل‌های آینده انتقال می‌دهد و سرانجام دین یک کارکرد خوش‌بختی‌بخش نیز دارد؛ زیرا با برانگیختن احساس‌خوش‌بختی در مؤمنان و احساس اطمینان، با احساس ناکامی و فقدان ایمان در آنان مقابله می‌کند. دین به‌عنوان یک نهاد اجتماعی، به گرفتاری‌های وجودی انسان معنای خاصی می‌بخشد؛ زیرا فرد را به قلمرو فرا فردی ارزش‌های متعالی وابسته می‌سازد، همان ارزش‌هایی که در نهایت امر ریشه در جامعه دارند (کوزر، ۱۳۶۹: ۲۰۰).

درسلر[2] کارکردهای دین را به دو دسته کارکردهای روان‌شناختی و جامعه‌شناختی تقسیم کرده است. وی کارکردهای روان‌شناختی دین را کمک به توجیه وضع موجود، کمک به پذیرش نامطلوب‌هایی مانند فقر، نابرابری و مرگ، ایجاد احساس امنیت و ایجاد نوعی وجدان جمعی که به کنترل شخص می‌انجامد، دانسته و کارکردهای جامعه‌شناختی دین را عبارت از: کُندکردن تغییرات اجتماعی، ایجاد پیوند، انسجام و همبستگی گروهی و احساس تعلق و یکی‌بودن با دیگران و کمک به جامعه‌پذیرکردن افراد می‌داند (درسلر، ۱۹۸۶: ۳۱۶-۳۲).

1. Harry Alpert
2. Dressler

سایپر کارکردهای نهاد مذهب را عبارت از ایجاد آرامش روانی، کنترل اجتماعی و راهنمایی افراد، ایجاد رفاه و تفریحات سالم، و تنظیم و اشاعه ارزش‌ها می‌داند (فتاحی‌پور، ۱۳۵۱: ۱۰۰-۹۹).

بروس کوئن کارکردهای نهادهای دینی را عبارت می‌داند از کمک به اشخاص در پیداکردن هویت اخلاقی، فراهم‌کردن تفسیرهایی که به تبیین محیط طبیعی و اجتماعی انسان کمک می‌کند، تقویت روحیه اجتماعی، انسجام اجتماعی و همبستگی گروهی، تقویت و تحکیم مبانی ارزشی زندگی انسانی و وحدت نوع بشر (کوئن، ۱۳۷۲: ۱۵۷).

هورتن و *هانت*[1] کارکردهای مذهب را به دو دسته کارکردهای آشکار و پنهان تقسیم می‌کنند. آنان کارکردهای آشکار مذهب را سه نوع دانسته‌اند: ۱- ارایه الگویی از عقاید و دکترین‌ها که ماهیت رابطه انسان‌ها را با یک‌دیگر و با خدا تعریف می‌کند؛ ۲- انجام مراسم‌هایی که نماد این دکترین‌ها و عقاید است؛ ۳- ارایه هنجارهای رفتاری که این عقاید را استوار و پابرجا می‌گرداند (هورتن و هانت، ۱۹۸۴: ۲۴۱).

علاوه‌بر *هورتن* و *هانت*، جامعه‌شناسان دیگر نیز معتقدند که با رشد روزافزون دنیوی‌شدن، سازمان‌های مذهبی مجبورند برای جلب مشارکت هرچه بیش‌تر مردم، یک رشته کارکردها را که در واقع وظیفه خاص آنان نیست و شاید به‌طور غیرمستقیم با اهداف آنان مرتبط باشد، انجام دهند (اگ‌برن، ۱۳۵۳: ۳۵۷).

مسجدها هم به‌عنوان یک سازمان اجتماعی- مذهبی، از بدو تأسیس در صدر اسلام تاکنون، یک رشته عمل‌کردهای اصلی و ثابت داشته و یک رشته عمل‌کردهای جانبی و متغیر. عمل‌کردهای اصلی مسجد همان‌گونه که از نام آن پیداست (محل سجده)، عبادت و راز و نیاز با پروردگار است. محتوا و حقیقت عبادت در توجه قلبی است و این امر حاصل نمی‌شود، مگر با مهیاشدن شرایط درونی و روحی و نیز شرایط زمانی و مکانی مناسب، و از

1. Horton and Hunt

جمله مکان‌های مناسب برای عبادت مسجد است. اگرچه عبادت عمل‌کرد اصلی مسجد است، ولی مسجدها در زمان‌ها و مکان‌های متفاوت از جهت کیفیت و کمیت این عمل‌کرد هم با یک‌دیگر متفاوت بوده‌اند. علاوه‌بر عمل‌کرد عبادت، مسجدها عمل‌کردهای دیگری نیز داشته‌اند. در صدر اسلام مسجد محل تمام فعالیت‌های اجتماعی بوده چنان که *السباعی* به نقل از *تیباوی*[1] می‌نویسد: در اوایل اسلام مسجد کانون تمام فعالیت‌های اجتماعی بود، از منبر و محل موعظه، مسائل دینی و وظایف حکومتی اعلام می‌شد در داخل چهاردیواری آن قضاوت اجرا می‌شد، بر روی کف مسجدها، وعاظ و معلمان در حالی که کودکان و بزرگ‌سالان گرداگرد آنان را گرفته بودند، نشسته و به تعلیم و آموزش مشغول می‌شدند (مکی‌السباعی، ۱۳۷۳: ۲۹).

با مطالعه منابع معتبر اسلامی، روشن می‌شود که مسجدها در صدر اسلام به‌طور هم‌زمان چند نقش و کارکرد اساسی را ایفا می‌کردند: نقش عبادی، فرهنگی و آموزشی، اجتماعی، سیاسی و نظامی. علاوه‌بر نقش عبادی که به آن اشاره شد، مسجدها مهم‌ترین و شاید تنها مرکز آموزش در جامعه بودند و تقریباً تمام علوم رایج روز چون آموزش قرائت قرآن، تفسیر، حدیث و فقه در مسجدها تدریس می‌شد. از تأکید فراوان ائمه اطهار علیهم‌السلام بر نقش فرهنگی و آموزشی مسجدها، این نتیجه حاصل می‌شود که آموزش به‌ویژه آموزش‌های دینی چون احکام، قرآن، تفسیر، اخلاق، تبلیغ دین و گفت‌وگو و مباحثات دینی از عمل‌کردهای خاص مسجد هستند.

در حال حاضر مسجدها علاوه‌بر انجام عمل‌کردهای اصلی، عمل‌کردهای جانبی چون تشکیل پایگاه بسیج، کلاس‌های گوناگون آموزش علمی و هنری، برگزاری اردوهای سیاحتی- زیارتی و فعالیت‌هایی برای پُرکردن اوقات فراغت جوانان و مقابله با تهاجم فرهنگی انجام می‌دهند، که در جای مناسب خود در این باره بیش‌تر توضیح خواهیم داد. هرحال مسجدها این توانایی را دارند که در به‌صورت نیاز و زمانی که کارکردهای

1. Tibavi

سازمان‌ها دچار اختلال و رکود می‌شوند، فوراً جایگزین آن‌ها شده و تا احیا و رونق دوباره سازمان‌ها، عمل‌کرد آن‌ها را به‌خوبی و بدون هیچ‌گونه توقعی با همکاری مردم انجام دهند.

جمع‌بندی نظری

چنان‌چه گفته شد جرم عملی غیرقانونی است و مجرم کسی است که از قوانین اجتماعی تخطی کند و رفتارهای خلاف هنجارهای رسمی و پذیرفته شده جامعه انجام دهد. اما علل اعمال مجرمانه را نباید فقط در ویژگی‌های فردی جست‌وجو کرد بلکه شرایط اجتماعی و محیط اطراف افراد و کوتاهی نهادهای اجتماعی و فرهنگی در انجام وظایف و مسئولیت-های اجتماعی در این زمینه دخیل هستند؛ پس اگر قرار باشد از مجرم‌شدن مردم جلوگیری شود، که بهترین راه هم پیش‌گیری است، باید همه ارگان‌ها و سازمان‌ها و حتی سازمان‌های مردم‌نهاد و نهادهای مذهبی وارد عمل شوند. تحقیقات انجام شده در غرب و نیز تجارب و مطالعات داخلی نشان می‌دهند که افرادی که اعتقادات مذهبی قوی‌تری دارند و شرایطی که فضای معنوی بر جامعه حاکم می‌شود مانند ماه مبارک رمضان و نیز در جوامعی که نهادهای مذهبی فعالیت‌های جانبی جذاب برای جوانان دارند، کم‌تر جوانان به سمت ارتکاب جرم می‌روند. مسجدها هم به‌عنوان یکی از نهادهای مذهبی با فعالیت‌ها و کارکردهای متعدد جانبی برای جوانان می‌تواند در این زمینه نقش مهم و بارزی ایفا نماید. علاوه‌بر مسجدها سایر نهادهای مذهبی هم با اقدامات متنوع و متعدد خود می‌توانند در پیش‌گیری از اجتماعی از جرم دخیل باشند.

اقداماتی چون تسهیل تشکیل کانون خانواده، اشتغال‌زایی، آسان‌کردن کاریابی و متنوع‌ساختن مشاغل، متناسب با کارآموزی‌ها و آموزش‌های حرفه‌ای و تخصصی افراد، مبارزه با بیکاری، حمایت مادی-معنوی از بیکاران، انطباق قدرت خرید افراد با هزینه زندگی از طریق روزآمدکردن مستمری روزانه و یا ماهیانه آنان، ایجاد مراکز فرهنگی، ورزشی، هنری و علمی برای تنوع‌بخشی به سرگرمی و تفریحات و به‌طور کلی اوقات-فراغت افراد، که بعضاً توسط نهادهای مذهبی صورت می‌گیرد، بی‌تردید نه فقط شهروندان

را در برابر بزه‌کاری مقاوم می‌کنند، بلکه زمینه رشد و شکوفایی شخصیت فردی، خانوادگی و اجتماعی آنان و بنابراین نشاط عمومی در سطح جامعه را فراهم می‌آورند (گراهام، ۱۳۷۰).

بر این اساس به اقداماتی که این نهادها انجام می‌دهند و می‌توانند در پیش‌گیری از جرایم جوانان دخیل باشند. اشاره می‌شود:

۱- اسطوره‌سازی دینی

یکی از اقدامات نهادهای مذهبی در پیش‌گیری اجتماعی از جرم، ارایه اسطوره‌ها و الگوهای مذهبی برای جوانان است. انسان همواره به دنبال الگویی است تا با تأسی به آن رفتار، کردار و حتی افکارش را شکل دهد. روان‌شناسان معتقدند جریان این الگوپذیری از دوران کودکی آغاز می‌شود و تا دوران سال‌خوردگی ادامه دارد، اما شیوه الگوپذیری و نوع الگوها متفاوت است. به‌طوری که الگوپذیری در دوره کودکی اغلب ناآگاهانه و همراه با تقلید است و بعدها به تدریج با آگاهی، بصیرت و هدفمندی صورت می‌گیرد. هم‌چنین نوع الگوها در ادوار مختلف متفاوت است. نخستین الگوها اطرافیان و دوستان هستند، بعدها این حیطه گسترده‌تر می‌شود، تا جایی‌که برای بعضی افراد، شخصیت‌های فرامرزی و خارجی نیز الگوی فکر و عمل قرار می‌گیرند. گاه الگوی افراد، قهرمانان زنده یا شخصیت‌های مربوط به اعصار گذشته یا الگوهای ساختگی و خیالی‌اند. در بین مسلمانان، خصوصاً شیعیان، به جهت اعتقاد به پیروی از ائمه اطهار(ع)، الگوها و اسوه‌های معنوی و دینی رایج است. پذیرش این نوع الگوها در عصر حاضر و در کشور ایران و پس از پیروزی انقلاب اسلامی رواج بیش‌تری یافته است. مردم ایران با الگو قرار دادن مدینه‌النبی سعی‌کردند جامعه‌ای اسلامی بسازند که تمامی قوانین و مقررات اسلامی و ایرانی در آن نمود داشته باشد.

مسجدها و هیئت‌های مذهبی هم با معرفی شخصیت‌های برجسته دینی در قالب سخنرانی‌ها و برنامه‌های مذهبی به الگوسازی از شخصیت‌های مذهبی اعم از ائمه اطهار و شهدای کربلا تا بزرگان و وارستگان معاصر که توانسته‌اند با اعمال و رفتارشایسته به مقامات معنوی و بالایی دست یابند، اقدام می‌کنند. علاوه‌بر آن بیان زندگی‌نامه و رشادت-های شهدای جوان دفاع مقدس و بسیجیان و پیروان آن‌ها، الگوی مناسبی برای جوانان است و با قرارگرفتن در این فضا و شرایط به خود اجازه انجام اعمال خلاف هنجارهای رسمی جامعه را نمی‌دهند.

۲- اجتماعی‌کردن در پرتوی دین

انسان‌ها شیوه زندگی‌کردن در جامعه، رفتار و تعامل با دیگران، روش تأمین نیازهای نخستین، بروز احساسات خود، برداشت از خود و خلاصه همه اموری را که موجب امکان زندگی اجتماعی آن‌ها را فراهم می‌آورد، از راه فرآیندی به نام اجتماعی‌شدن که از تولد آغاز می‌شود، یاد می‌گیرند. اجتماعی‌شدن جریانی است که از طریق آن فرد با هنجارهای جامعه آشنا می‌شود و آن‌ها را می‌آموزد و به مرحله اجرا در می‌آورد تا بتواند متناسب با هنجارهای گروه و جامعه‌ای که در آن به‌سر می‌برد زندگی کند (وثوقی و نیک‌خلق، ۱۳۷۱: ۱۲۸).

اجتماعی‌شدن به دو شکل صورت می‌گیرد: یکی «اجتماعی‌شدن رسمی» و دیگری «اجتماعی‌شدن غیررسمی». هرگاه عوامل مهم یا آن اشخاصی که مسئول اجتماعی‌شدن افراد جامعه هستند، افرادی باشند که براساس ضابطه و قوانین انتخاب شوند، و طبق مقررات عمل نمایند، مروجان آموزش و پرورش رسمی و یا به‌طور کلی مروجان اجتماعی‌شدن عادی و مرسوم نامیده می‌شوند؛ مدرسه و دانشگاه در این حیطه می‌گنجد. و اگر آن گروه و یا عوامل مبتنی بر قوانین و ضوابط و مقررات شکل نگرفته باشند و براساس باورهای جمعی که توافق‌های جمعی و قراردادهای جمعی آن را ایجاب‌می‌کند، عمل نمایند،

اجتماعی‌شدن غیررسمی می‌گوییم؛ مثل آن‌چه که در خانواده و کوچه و بازار و مسجد و بوستان‌ها می‌آموزیم.

اجتماعی‌شدن به مفهوم غیررسمی آن، به دو جهت از اهمیت بیش‌تری برخوردار است: یکی به علت مدت زمانش که خیلی طولانی‌تر از آموزش و پرورش رسمی است؛ چرا که از آغاز تولد شخص، تا لحظه مرگ او تداوم دارد. دوم به این علت که آموزش و پرورش غیررسمی از ابتدا با تجربه‌های فردی کسب می‌شود؛ بنابراین بیش‌تر می‌توانند مؤثر باشد (تنهایی، ۱۳۷۱: ۱۵۷).

نهادهای مذهبی اگرچه ممکن است با آموزش‌هایی که در قالب سخنرانی‌ها و یا کلاس‌های مختلف به افراد می‌دهند، در اجتماعی‌کردن رسمی جوانان دخیل باشند؛ لیکن بیش‌ترین تأثیر آن‌ها در اجتماعی‌کردن غیررسمی افراد است. تعامل افراد با یک‌دیگر در مکان‌های مذهبی، تعامل امام جماعت مسجدها با جوانان که می‌تواند تأثیر زیادی در جذب آن‌ها و هدایت آن‌ها به مسیرهای صحیح اجتماعی تعامل افراد پرهیزکار و با ایمان با یک‌دیگر در این مکان‌ها، اقدامات فرهنگی چون اردوهای زیارتی، برنامه‌های عزاداری و اعیاد مذهبی و ملی که در این مکان‌ها برگزار می‌شوند، فعالیت‌های جانبی فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی این نهادها همگی می‌توانند در اجتماعی‌کردن دینی افراد آن‌هم به‌صورت غیررسمی تأثیرگذار باشند.

۳- مراقبت اجتماعی از افراد

در هرسطحی از جامعه مراقبت اجتماعی وجود دارد و بر انواع متفاوت روابط انسانی اعمال می‌شود. در سطح اجتماعی منظور مراقبتی است که از سوی جامعه یا گروه بر فرد اعمال می‌شود. جامعه کلی بر همه اعضایش نفوذ دارد، اما مراقبت اجتماعی از سوی گروه‌های نخستین و دومین برای اعضایشان اعمال می‌شود. البته مراقبت اجتماعی فقط از سوی جمع بر فرد اعمال نمی‌شود، در جهت معکوس نیز مراقبت وجود دارد و طی آن فردی که

معمولاً به‌عنوان رهبر تعیین شده است بر گروه اعمال نفوذ می‌کند تا رفتارشان مطابق الگوها، ارزش‌ها و آرمان‌هایی باشد که او تأیید و تصدیق می‌کند (نیک‌گهر، ۱۳۶۹: ۳۳۰).

مراقبت اجتماعی به‌صورت‌های مختلف اعمال می‌شود: برخی اوقات از سازوکارهای مثبت، مانند اقناع، توصیه، تربیت و پاداش‌ها برای هدایت افراد به همنوایی با هنجارها و ارزش‌های اجتماعی استفاده می‌شود صورت‌های دیگر مراقبت اجتماعی مثل تهدیدها، امر و نهی‌ها، مضیقه‌ها و جریمه‌ها منفی نامیده می‌شوند. این تدابیر برای منصرف‌کردن افراد از رفتارها و گرایش‌های ضداجتماعی به‌کار گرفته می‌شوند (نیک‌گهر، ۱۳۶۹: ۳۳۳).

نهادهای مذهبی بیش‌تر سعی در استفاده از سازوکارهای مثبت برای جذب جوانان و مراقبت از آن‌ها در مقابل اعمال خلاف و گناه استفاده می‌کنند، ولی گاهی با نهی از منکرها، تهدید عذاب جهنم برای گناهکار یا عدم واگذاری مسئولیت به افراد غیرصالح از سازوکارهای منفی برای پیش‌گیری اجتماعی از جرم افراد استفاده می‌کنند.

بنابراین افراد ممکن است به خاطر گرفتن پاداش یا به‌خاطر اجتناب از مجازات‌شدن یا همزمان به خاطر هر دو نوع این ضمانت اجرها مطابق هنجارهای اجتماعی عمل کنند.

روش دیگر استفاده از مراقبت‌های رسمی یا غیررسمی است. هر جامعه یا گروه پاره‌ای موازین رسمی به منظور تأمین همنوایی اجتماعی اعضایش برقرار می‌کند. اصول و احکام دینی، قوانین و مقرراتی که در مراجع قانون‌گذاری وضع می‌شود، آیین‌نامه‌ها و نظام‌نامه‌هایی‌که احزاب، باشگاه‌ها، انجمن‌ها و غیره برای اعضایشان وضع و مقرر می‌کنند، ازجمله مراقبت‌های رسمی هستند. آن‌ها را رسمی می‌نامند چون تصویب، توشیح و ابلاغ شده‌اند و مراعات آن‌ها برای همه افرادی که مشمول آن هستند، اجباری است.

مراقبت‌های اجتماعی غیررسمی مرجع قانونی یا آیین‌نامه‌های مکتوب ندارند، اما در نظم بخشیدن به رفتارهای اجتماعی بسیار کارآمد و مؤثرند. این مراقبت‌ها صورت می‌گیرند تا افراد مطابق الگوهای رفتاری مطلوب جامعه عمل‌کنند و از الگوهای رفتاری نامطلوب

بپرهیزند. مراقبت‌های غیررسمی مثبت با تشویق، تحسین، تمجید و دیگر نشانه‌های تأیید صورت می‌گیرد. مراقبت‌های غیررسمی منفی با مسخره‌کردن، دست‌انداختن، هوکردن فردی صورت می‌گیرد که موازین متعارف هنجارهای اجتماعی را رعایت نکرده است (همان).

نهادهای مذهبی از هر دو شیوه رسمی و غیررسمی برای مراقبت از پیروان خود بهره می‌گیرند و افراد را وادار به رعایت اصول و هنجارهای مذهبی و دینی می‌کنند. البته از آن-جا که ورود افراد به این نهادها داوطلبانه است، سعی این نهادها بر جذب آن‌هاست، زیرا در صورت عدم تمایل افراد به راحتی از این نهادها جدا می‌شوند. شیوه‌های مثبت تشویق و تمجید و دادن مسئولیت‌های مختلف به‌ویژه در مراسم‌ها و هیئت‌های مذهبی به جوانان بیش‌ترین استفاده را در کنترل غیررسمی افراد توسط نهادهای مذهبی دارد.

گروه‌های اجتماعی عمده مراقبتی

الف) گروه‌های خانوادگی و آموزشی فشرده‌ترین مراقبت را بر اعضایشان اعمال می‌کنند. در این گروه‌ها جامعه‌پذیری اشخاص بسیار مهم است. روابط اجتماعی بسیار نزدیک، صمیمانه و به اصطلاح چهره‌به‌چهره است، ارزش‌های دخیل بسیار والا و همنوایی با هنجارها قصد علنی گروه است. در این گروه‌ها تنوع و آزادی انتخاب نسبتاً محدود است. صاحبان اقتدار را در این گروه‌ها به آسانی می‌توان تشخیص داد و اعضای گروه می‌دانند که مراعات هنجارها نه تنها برای حفظ انسجام گروه بلکه برای تأمین خیر خودشان نیز ضروری است.

ب) گروه‌های سیاسی و انتظامی از لحاظ قدرت مراقبتی که اعمال می‌کنند در مرتبه بعدی قرار دارند؛ ولی به‌دلیل ضمانت‌های اجرایی قوی و قدرت و اقتدار بالا تأثیر آن‌ها بیش‌تر است هرچند درباره ماندگاری تأثیر، خیلی نمی‌توان مطمئن بود. اگر این گروه‌ها تنها از قدرت کنترلی خود برای مراقبت بهره بگیرند، بی‌گمان موفقیت آن‌ها کم‌تر و هزینه

مراقبت بیش‌تر می‌شود؛ یعنی تا زمانی که حضور محسوس پلیس وجود دارد مقررات رعایت می‌گردد.

ج) گروه‌های دینی با همکاری و همدلی داوطلبانه مؤمنان با اعمال مراقبت از درون موفق‌ترند. به‌دلیل درونی‌شدن ارزش‌های دینی، مؤمن فشار مراقبت از خارج را احساس نمی‌کند. با وصف این شدت و دامنه مراقبت گروه‌های دینی در همه ادیان و در همه دوره‌های تاریخی یکسان و یکنواخت نیست. در نظام اسلامی، نقض قوانین اجتماعی گناه محسوب می‌شود. چنان‌چه تنها تأثیر همین نگرش بر احترام نهادن به قوانین اجتماعی بررسی شود مشخص خواهد شد که چندین برابر قوانین بازدارنده کارایی دارد. در واقع می‌توان گفت التزام به تعهدات دینی یکی از بهترین روش‌ها برای دوری ار جرم و گناه در فرد است. انسان مؤمن مصداق عینی و کامل انسان بهنجار است. تمام فعالیت‌های انسان مؤمن هدفمند، روی قاعده و قانون و با نظم است و هرچه ایمان افراد بیش‌تر باشد، دوری از نابهنجاری‌ها و جرایم بیش‌تر می‌شود.

٤- معنا بخشی به زندگی

یکی از ویژگی‌های مهم ادیان الهی معنابخشی به زندگی است. این ادیان با بیان فلسفه خلقت و فلسفه وجودی انسان‌ها و هدف از زندگی آن‌ها و ترسیم آینده انسان‌ها و بازگشت به سوی خداوند، به زندگی معنا و مفهوم واقعی می‌بخشند و پیروان خود را به زندگی امیدوار و راه صحیح زندگی را آموزش می‌دهند. پس نهادهای دینی با بیان این اهداف در قالب سخن‌رانی‌ها و پیام‌های مذهبی معنای عمیقی به زندگی افراد می‌بخشند و موجب می‌شوند افراد با انگیزه الهی زندگی کنند و برای این زندگی حاضر نشوند راه خطا و گناه را طی کنند. جوانانی که تعامل بیش‌تری با مسجدها و هیئت‌های مذهبی دارند افق دیدشان نسبت به زندگی روشن است و می‌دانند که با چه هدفی زندگی می‌کنند و آخرت آن‌ها چگونه خواهد بود؛ پس، از انحراف و ارتکاب جرم دوری می‌کنند.

۵- تأکید بر زندگی اخروی

اگرچه همه ادیان الهی تأکید بر زندگی بعد از مرگ دارند ولی، دین مبین اسلام به‌دلیل مصون بودن از تحریف بر این امر دلالت‌ها و تأکیدات بیش‌تری دارد. نهادهای مذهبی با بیان واقعیت زندگی جاودان پس از مرگ و این‌که چگونگی و کیفیت آن زندگی در گرو زندگی دنیوی و حاصل این جهان است، اهداف بلندمدتی برای افراد ترسیم می‌کنند که برای رسیدن به آن در این دنیا تلاش و کوشش کنند. بیان زندگی بعد از مرگ که نتیجه اعمال و رفتار این دنیایی افراد است، آن‌هم به شیوه‌های مختلف و به‌ویژه با تأکید بر آیات قرآن، موجب می‌شود که مخاطبان به فکر تأمین آسایش و رفاه جهان آخرت، از خوشی-های زودگذر این دنیایی آن‌هم به‌صورت نادرست و حرام آن که مستوجب عذاب شدید اخروی است، پرهیز کنند و با روی‌کرد به توصیه‌ها و دستورات الهی از ارتکاب جرم برای کسب زندگی دنیوی بپرهیزند.

تربیت دینی در همان حال‌که توصیه به تأمین دنیا دارد، حیات‌اخروی را برتر و جاودانه معرفی می‌کند در تعالیم دینی این قضیه به راحتی قابل هضم است؛ زیرا فردی که تحت تعالیم اسلامی قرار گرفته است بر اساس آموخته‌های خود، متوجه می شود که لذت صرف، منحصر به این دنیا نیست بلکه می بایست به صورتی بر نفس و خواسته‌های مادی خویش غلبه کند که سعادت او در دنیای آخرت که حیات ابدی دارد، فراهم گردد. در این صورت فرد مومن سعی می‌کند با همت تمام، حقوق همنوعان خویش را رعایت کند، به دیگران ظلم ننماید، در تمام شرایط خود را مسئول حفظ کیان ملت بداند و با این اندیشه و عمل، نظم و امنیت اجتماعی را موجب شود (هاونگی، ۱۳۸۲: ۳۹۸-۴۰۳).

هم‌چنین تأکید بر اعمال حرام و حلال از دیگر اقداماتی است که نهادهای مذهبی در راستای توضیح اعمال و رفتار حلال و مجاز و پرهیز از رفتارهای حرام و گناه انجام می-دهند. از آن‌جا که انجام بسیاری از جرایم جزو اعمال حرام و گناه محسوب می‌شود، انتظار

می‌رود کسانی که با این نهادهای مذهبی بیش‌تر سر و کار دارند، از انجام اعمال مجرمانه به‌دلیل حرام‌بودن آن دوری کنند.

تأکید بر حضور ناظر همیشگی اعمال انسان‌ها، یعنی خداوند هم از جمله اقدامات نهادهای مذهبی است که موجب می‌شود پیروان به آن اعتقاد پیدا کنند و فراتر از قوای نظامی خداوند را شاهد و ناظر بر اعمال خود بدانند و از انجام گناه و جرایم حتی در خفا هم پرهیز کنند.

در اسلام، ضامن اجرای قوانین و تن نهادن به ارزش‌های اجتماعی، که برخاسته از متن اسلام است، در این جمله حضرت امام خمینی (قدس سره) خلاصه می‌شود که «عالم محضر خداست؛ در محضر خدا معصیت نکنید» (موسوی خمینی، ۱۳۷۱: ۱۱۲).

هرچقدر که افراد بیش‌تر با نهادهای مذهبی در ارتباط باشند و اعتقادات دینی آن‌ها قوی‌تر باشد، بیش‌تر به حضور خداوند و نظارت همیشگی او معتقد شده و از انجام گناه پرهیز می‌کنند. نهادهای مذهبی این نکته را به شیوه‌های مختلف و با بیان حکایات و آیات و روایات به شنوندگان خود یادآور می‌شوند و انتظار می‌رود شخصی که با برنامه‌ریزی برای انجام کار خلاف به شیوه‌ای عمل می‌کند که پلیس یا دوربین‌های مداربسته شاهد او را نبینند، اگر به خداوند و نظارت و اشرافیت او اعتقاد داشته باشد، به خود اجازه انجام جرایم را نمی‌دهد.

درکل تربیت دینی در صدد آن است که آدمی، خدا را بر رفتارش ناظر بداند در این نظارت آن‌چه یک انسان عاقل را از خلاف برحذر می دارد بیش از آن‌که ترس باشد، شرم و حیا است. توصیه تعالیم آسمانی برای حسن جریان تربیت، اعم از تربیت نفس خویشتن یا دیگران این است که فرد مومن در همه حال به یاد خدا باشد و به خلقت جهان بیندیشید و این گونه توجه که مستمر است، هم نشانه تربیت شدگی و هم نشانه تربیت پذیری است. پس در تربیت دینی کوشش بر این است که احاطه و نظارت بی‌انقطاع خداوند را در ذهن

مربیان مستقر گرداند تا هیچ لحظه‌ای در ظلمت فرو نرود و دچار خسران، گناه و انحرافات اجتماعی نگردد.

٦- کمک به فقیران

در باب پیش‌گیری در اسلام، پرداختن به فقر و نقش آن در جرم و بزه‌کاری بارها از سوی پیشوایان دینی ما مورد نظر قرار گرفته است.

در برخی موارد فقر موجب گرفتاری انسان در دام جرایم می‌گردد. برخی از انسان‌ها قدرت تحمل فقر را ندارند و در دنیا برای رفع آن به راه‌های نامشروع و به تعبیری بزه‌کاری روی می‌آورند. اگر از دیدگاه اسلام فقر می‌تواند به کفر منتهی گردد، بدون تردید امکان این وجود دارد که به جرم، بزه و فسق نیز بینجامد. به همین دلیل اسلام از آغاز به آثار شوم فقر توجه کرده است و برخی از روایات بیانگر همین موضوع است.

از پیامبر خدا (ص) و هم از امام صادق (ع) نقل شده است که اگر رحمت پروردگار بر فقیران امت من نباشد نزدیک است فقر به کفر بینجامد (بحارالانوار، جلد ۶۹: ۴۷).[۱]

امام علی (ع) دراین‌باره فرمودند که: هرگاه فقر وارد شود کفر نیز به‌دنبال آن وارد می‌شود (کافی، جلد ۲: ۲۵۶).[۲]

امام صادق(ع) نیز می‌فرماید: ثروتی که تو را از ظلم باز دارد بهتر از فقری است که تو را به گناه وا دارد (فروع کافی، جلد۵: ۷۲).[۳]

امام سجاد (ع) در دعای معروف ابوحمزه ثمالی از فقر به خداوند پناه می‌برد. «اللهم انی اعوذ بک من الکسل و الفشل و الهم و الفقر...» مصیبت فقر و فاجعه آن نه تنها در این است

---

[۱] لَوْ لَا رَحْمَةُ رَبِّی عَلَی فُقَرَاءِ أُمَّتِی کَادَ الْفَقْرُ یکُونُ کُفْراً

[۲] کَادَ الْفَقْرُ یکُونُ کُفْراً

[۳] غِنیً یَحْجُزُکَ عَنِ الظُّلْمِ، خَیْرٌ مِنْ فَقْرٍ یَحْمِلُکَ عَلَی الْإِثْمِ

که شکم فقیر گرسنه و تن او برهنه می‌ماند، بلکه انسان محروم ممکن است از هرگونه سرمایه حیات ابدی که ایمان و عمل به احکام دین است، نیز محروم بماند و سرمایه ابدی وی نیز تباه گردد (مفاتیح الجنان، ۱۳۸۵: ۲۵).

آثار شوم فقر به افراد منحصر نمی‌ماند، بلکه در سطح جامعه نیز اثر می‌گذارد. زیرا که تأثیرهای ویرانگر و پیامدهای گوناگون آن از افراد و خانواده‌های فقیر می‌گذرد و به گونه-های مختلف به جامعه آسیب وارد می‌رساند. فقر موجب آفرینش جرم می‌شود، به سرقت می‌انجامد، فقر دام فحشا را می‌گستراند و موجب گسیختن پیوندهای مشروع نکاح و متلاشی‌شدن کانون‌های گرم خانواده می‌شود و موجب بسیاری از جرایم و مشکلات دیگر می‌شود. بنابراین فقر تنها دارای تأثیر فردی نیست پس حل معضلات مالی در دین مبین اسلام، برای پیش‌گیری از گناه جرم بسیار مورد تأکید است و راه‌های گوناگونی هم برای رفع آن تجویز می‌شود که ازجمله رواج ارزش اسلامی پرداخت خمس و زکات و صدقه است که کمک زیادی به رفع مشکلات نیازمندان و پیش‌گیری از کسب مال حرام یا انجام جرایمی مانند سرقت و رشوه و نزول‌خواری و همانند آن می‌کند. چنان‌چه حضرت رسول اکرم (ص) می‌فرمایند: هرکس نیاز برادر مؤمن خود را برآورد، همانند کسی است که نه هزار سال با روزه‌داری روزها و نماز شب‌هایش خدا را عبادت کرده است (جوادی آملی، ۱۳۹۱: ۲۷۹).

اقدامات نهادهای مذهبی ازجمله مسجدها و جلسات مذهبی در دایرکردن صندوق‌های قرض‌الحسنه، کمک به تأمین جهیزیه و هزینه درمان نیازمندان و کمک به تأمین هزینه‌های زندگی و ارایه خدمات بدون دریافت وجه به افراد کمک می‌کند تا با رفع گرفتاری‌های مالی آن‌ها، مانع انجام اعمال خلاف توسط آن‌ها برای درآمد و تأمین هزینه‌های زندگی شود. از طرفی ترویج قناعت و صرفه‌جویی ضمن کمک روحی و روانی به نیازمندان که به آن‌چه خود دارند اکتفا کنند، دیگر مؤمنان را هم به بخشش و انفاق و عدم خودنمایی و اسراف دعوت می‌کند و همین امر هم به پیش‌گیری از جرم کمک می‌کند.

۷- ترویج ارزش‌های دینی

دین اسلام ارزش‌های انسانی و اجتماعی زیادی دارد که در صورت رواج این ارزش‌ها در جامعه و عمل به آن توسط پیروان هم بسیاری از مشکلات و کمبودهایی که موجب گرایش افراد به جرایم می‌شود، حل می‌گردد، هم از بسیاری اعمال که نتیجه آن انجام رفتارهای نابهنجار یا وادارکردن دیگران به گناه و حرام است، جلوگیری می‌شود.

ترویج ارزش‌هایی چون حفظ حجاب و عفاف توسط افراد می‌تواند در پیش‌گیری از رواج بی‌بند و باری، تجاوز به عنف، فروپاشی خانواده‌ها (که خود منشأ بسیاری از جرایم و بزه‌کاری‌ها است) روسپیگری و مانند آن مؤثر باشد. رواج امر به معروف و نهی از منکر در جامعه موجب افزایش احساس مسئولیت مردم نسبت به یک‌دیگر می‌شود و از بی‌تفاوتی نسبت به تخلفات و اعمال نابهنجار دیگران می‌کاهد و عرصه را بر افرادی که خواهان انجام رفتارهای خلاف و گناه هستند، تنگ می‌کند.

تقوا و پرهیزگاری، مهم‌ترین راهکار برای جلوگیری از هرگونه انحراف و کج‌روی اجتماعی است و در قرآن کریم بیش‌ترین اهمیت به همین عنصر داده شده است. تقوا در قرآن کریم به‌عنوان معیار سنجش برتری افراد، مایه نظم و آرامش زندگی، حصار و دژ محکم و نفوذناپذیر در مقابل طوفان و حوادث زندگی، لباس و زینت زندگی زناشویی، توشه گران‌بها برای زندگی ابدی انسان مطرح است. داشتن تقوا؛ موجب رستگاری، خروج از بن بست‌های زندگی، هدایت و راهنمایی و حل مشکلات زندگی انسان‌ها می‌شود و با رواج تقوا در جامعه بسیاری از نابهنجاری‌ها و قانون‌شکنی‌ها و اعمال مجرمانه کاهش پیدا می‌کند.

براساس آیات قرآن کریم انسان در پرتو ایمان با سراسر هستی انس و الفت دارد (طه/ ۱۲۳)؛ در کنار خدا زندگی می‌کند (محمد/ ۳۵)؛ همنشین با نیکان و راستگویان است (نسا/ ۶۹)؛ به عوامل آرامش‌بخشی چون دعا و نماز مسلح است (حدید/ ۲۲ و ۲۳)؛ با تمنی و اما

و اگر زندگی نمی‌کند (طه/۵۰)؛ راضی و خشنود از خود، خدا و جهان است (انعام/۸۳)؛ انسان با ایمان احساس عمیق نسبت به نعمت‌های خدادادی دارد (مؤمن/ ۲۷)؛ احساس رضایت مؤمن، مصدر قوت و نیروی اوست چرا که او ایمنی درونی یافته است (ملک/ ۱۳)؛ مؤمن تبهکار نیست (بقره/ ۴۵)؛ بی‌وجدان نیست (حجر/۵۶)؛ بی‌تحمل نیست (احزاب/۳۹)؛ ناامید نیست (کهف/ ۴۹)؛ هراس و ترسی در زندگی به غیر از خدا ندارد (عنکبوت/ ۴۵). اگر این ویژگی‌ها و اوصاف در افراد جامعه به‌وجود آیند، خود موجب اصلاح جامعه و پیش‌گیری اجتماعی از جرایم می‌شود.

مؤمن به واسطه ایمانش بینشی نسبت به جهان، فرمانروایان جهان و حقوق جهانیان پیدا می‌کند که برای او در زندگی کارساز و وی را به‌سوی انسانی کامل سوق می‌دهد. این طرز تفکر که براساس آگاهی و باور حقیقی است مؤمن را در اجتماع امین می‌کند. به طوری که دیگران در پرتو امنیت او زندگی می‌کنند و این نقش مؤثر مثبت ایمان است.

ارزش گذشت و ایثار در مقابل دیگران، برتری دادن دیگران بر خود، رعایت حدود و حریم بین زن و مرد و پرهیز از اختلاط و ارتباط‌های نادرست بین نامحرمان، صبر و توکل به خداوند در رفع مشکلات، تلاش و کار و کوشش برای کسب روزی حلال، مقایسه خود با پایین‌تر از خود از نظر اقتصادی و قانع‌بودن به آن‌چه روزی خود است و بسیاری ارزش-های مذهبی دیگر که توسط نهادهای مذهبی و دینی به صور مختلف به پیروان منتقل می-شود، همگی می‌توانند در پیش‌گیری از جرایم توسط افراد دخیل باشند.

۸- پرکردن اوقات فراغت جوانان

بخشی از جرایمی که عموماً توسط جوانان رخ می‌دهد جرایمی است که در زمان اوقات فراغت جوانان و در نتیجه عدم‌برنامه‌ریزی صحیح این اوقات توسط خود آن‌ها و نیز نهادهای مختلف ذیربط صورت می‌گیرد. اقداماتی مانند روی آوردن تفننی به موادمخدر، مهمانی‌های مختلط، استفاده از مشروبات الکلی، مزاحمت برای نوامیس دیگران، درگیری

و جدال با دیگران و نیز عربده‌کشی‌ها و اقدامات اراذل و اوباش و بسیاری اعمال دیگر، معمولاً از این نوع است و در زمان اوقات فراغت جوانان رخ می‌دهد.

تلاش نهادهای مذهبی در زمینه پرکردن سالم اوقات فراغت جوانان و برنامه‌ریزی صحیح دینی برای آن کمک زیادی به پیش‌گیری از جرایم توسط آن‌ها می‌کند. ارتباط با دوستان خوب و سالم و فعال که معمولاً در هیئت‌های مذهبی رخ می‌دهد و گذران اوقات فراغت با این افراد به زندگی سالم و صحیح جوانان کمک می‌کند.

پوتنام فصلی از کتاب خود[1] را به‌رابطه مشارکت مذهبی و سرمایه‌اجتماعی اختصاص داده است. او مدعی است نیمی از افراد بشردوست، مذهبی هستند و نیمی از انجمن‌های داوطلبانه در زمینه مذهبی رشد کرده‌اند (پوتنام، ۲۰۰۰: ۶۹).

او می‌گوید کسانی که مذهبی هستند بیش‌تر با دوستان خود ملاقات می‌کنند. آن‌ها را دعوت می‌کنند تا در کلوپ‌ها حضور داشته باشند، در گروه‌های ورزشی با هم باشند و در گروه‌های تخصصی مثل مراکز خدماتی، مراکز ادبی و هنری و مطالعاتی شرکت کنند و در مجامع سیاسی یا گروه‌های مذهبی و سازمانی مدارس همکاری کنند. نتایج تحقیقات او نشان داده که عضویت در گروه‌های مذهبی با دیگر درگیری‌های مدنی مثل رأی‌دادن، شرکت در فعالیت‌های اجتماعی، صحبت با همسایه و پرداخت صدقه همراه است (پوتنام، ۲۰۰۰: ۷۹).

معمولاً مسجدها با اقدامات پایگاه‌های بسیج که مستقر در این مسجدها است برای اوقات فراغت جوانان و نوجوانان برنامه‌ریزی می‌کنند، برگزاری کلاس‌های ورزشی، هنری (خط، نقاشی، موسیقی و غیره) تفریحی، اردوهای سیاحتی- زیارتی، رفتن به کوه و اردوهای تابستانی، رفتن به اردوهای راهیان نور و حتی تمرینات نظامی و گشت‌های انتظامی و امثال آن از جمله اقداماتی است که مسجدها انجام می‌دهند و اوقات فراغت

1. Bowling a Lone

جوانان را به شیوه‌ای خوشایند و مفید برای خود و جامعه پر می‌کنند و موجب دوستی و رفاقت افراد خوب و بهنجار با یک‌دیگر می‌شوند.

این‌گونه اقدامات و کلاس‌ها به‌ویژه در تابستان که نوجوانان از اوقات فراغت بیش‌تری برخوردارند بیش‌تر رواج دارد و مورد استقبال خانواده‌ها هم قرار می‌گیرد. هیئت‌های مذهبی هم در روزهای ویژه ازجمله دهه محرم و ماه مبارک رمضان با برنامه‌های جذاب برای جوانان و کمک گرفتن از آن‌ها برای آماده‌سازی هیئت و برگزاری مراسم عزاداری و اطعام مردم علاوه‌بر افزایش معرفت دینی افراد به پرکردن اوقات فراغت آن‌ها هم کمک می‌کنند. این‌گونه فعالیت‌ها باعث تخلیه سالم هیجانات جوانان و انرژی‌های نهفته آن‌ها شده و اضطراب‌های روحی و روانی دوران نوجوانی و جوانی آن‌ها را هم تخلیه می‌کنند.

۹- اطلاع رسانی به خانواده‌ها

یکی از عواملی که موجب پیش‌گیری از جرم اعضای خانواده می‌شود، مراقبت و حمایت و حراست خانواده از اعضای خود است. اگر خانواده‌ها وظایف خود را به خوبی بدانند و به آن‌ها عمل کنند، از بسیاری از انحرافات اعضا پیش‌گیری می‌شود. نهادهای مذهبی به‌ویژه مسجدها با اطلاع‌رسانی به خانواده‌ها در قبال آن‌ها، آسیب‌های اجتماعی که فرزندان را تهدید می‌کند و راه‌های پیش‌گیری از این آسیب‌ها به‌خانواده کمک می‌کنند. علاوه‌بر سخنرانی‌های‌مذهبی و موعظه‌های اخلاقی که توسط این نهادها صورت می‌گیرد، بعضاً با دایرکردن کتابخانه در مسجدها و معرفی و امانت‌دادن کتاب‌های پرورشی به پدران و مادران که بر آگاهی آن‌ها می‌افزاید و نیز برگزاری کلاس‌های تربیتی، نشان دادن فیلم-های خاص در این زمینه و نیز امکان‌پرسش و پاسخ و جواب دادن به پرسش‌های والدین و نیز جوانان در این باره به‌ویژه از سوی ائمه جماعات و روان‌شناسان دینی و غیره به خانواده-ها کمک می‌کنند و با این اقدامات والدین را در پیش‌گیری از جرایم و انحرافات فرزندان یاری می‌دهند.

نتیجه‌گیری

پیش‌گیری اجتماعی از جرم مستلزم تلاش تمام سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با مردم در جامعه است. یکی از این نهادها که با فعالیت‌های داوطلبانه و خیرخواهانه و دارای بهره‌وری همگانی خود می‌تواند به این نوع از پیش‌گیری از جرم کمک کند، سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها) هستند. این‌گونه سازمان‌ها در زمینه‌های مختلف فعالیت می‌کنند که می‌توان نهادهای مذهبی را هم در این عرصه معرفی کرد که با فعالیت‌های مختلف در تأمین نیازهای مادی و معنوی مردم نقش مهمی در پیش‌گیری اجتماعی از جرم به‌ویژه در میان مؤمنان و جوانان دارند. چنان‌چه در این مقاله ذکر شد، نهادهای مذهبی با کارکردهای مختلفی ازجمله انضباط‌بخشی، انسجام‌بخشی، حیات‌بخشی و خوش‌بختی‌بخشی از راه آیین‌های مذهبی و عبادات جمعی، به انسجام جامعه و پیوند افراد با هم و کارکرد صحیح سایر نهادها کمک می‌کنند. هم‌چنین با تأثیری که بر روی افراد از طریق هویت‌بخشی، خودکنترلی، احساس حضور ناظر بیرونی و راهنمایی آن‌ها به سمت کارهای خیر و دارای بهره‌وری همگانی و همانند آن می‌توانند در پیروی افراد از هنجارهای اجتماعی که نتیجه آن کاهش جرایم و تخلفات است، کمک کنند. در کشور جمهوری اسلامی ایران به‌دلیل وجود مردم مسلمان و دستورها و تعالیم عالی و اجتماعی اسلام، نهادهای مذهبی به‌ویژه مسجدها و هیئت‌های مذهبی از دیر زمان با کارکردهای مختلف در پیش‌گیری اجتماعی از جرم کمک زیادی کرده‌اند. در این مقاله به کارکردهایی از این نهادهای مذهبی که به امر پیش‌گیری کمک می‌کنند اشاره شد، ازجمله اسطوره‌سازی و ارایه الگوهای بهنجار، فداکار و ایثارگر بویژه ارایه الگوهایی از ائمه اطهار و شهدای کربلا و شهدای هشت سال دفاع مقدس و تشویق جوانان به پیروی از آن‌ها که نقش بسیار مهمی در پیش‌گیری از انحراف آنان دارد، هم‌چنین اجتماعی‌کردن دینی نوجوانان و آشنایی آن‌ها با ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی و انسانی به شیوه رسمی و غیررسمی و با استفاده از ابزارها و امکانات مختلف ازجمله مشارکت‌دادن جوانان در امور هیئت‌ها و مسجدها و شخصیت‌دادن به آن‌ها از گرفتارشدن جوانان در ورطه‌های رفتارهای ناشایست و منحرفانه جلوگیری می‌کنند به

گونه‌ای که کم‌تر جوانی هست که ارتباط مستمر و خوبی با مسجدها و هیئت‌های مذهبی داشته باشد و به‌عنوان اراذل و اوباش یا مجرم دستگیر شود.

یکی از اقدامات مهم نهادهای مذهبی در پیش‌گیری از جرم مراقبت اجتماعی از افراد و کنترل اعضای خود آن‌هم به‌صورت غیررسمی و با استفاده از سازوکارهای مثبت جذب جوانان و افزایش آگاهی و بینش و بصیرت دینی آن‌ها درباره اعمال گناه و حرام است. هویت بخشی به جوانان و معنابخشی به زندگی آن‌ها با بیان هدف و فلسفه خلقت و بازکردن دریچه‌ای دینی از زندگی به روی آن‌ها و ارزش‌دادن به زندگی اخروی که نتیجه تلاش و مراقبت این جهانی است، از بی‌هویتی جوانان و گرفتارشدن آن‌ها در دام‌های منحرفان و مجرمان، از دیگر کارکردهای نهادهای دینی در پیش‌گیری اجتماعی از جرم است.

تأکید بر زندگی اخروی و فانی بودن لذت‌ها و خوشی‌های این جهانی و پرهیز از گناه و جرایم برای راحتی و آسایش پایدار و مداوم آن جهانی از دیگر کارکردهای دین است که در پیش‌گیری اجتماعی از جرایم انجام می‌دهند. این کارکرد با بیان آیات قرآنی و سخنان بزرگان و سرگذشت افراد باتقوا و کسانی که با رعایت حلال و حرام الهی آخرت خود را ساختند، صورت می‌گیرد. هم‌چنین مسجدها با تأکید بر حضور ناظر همیشگی اعمال انسان‌ها یعنی خداوند، مشارکت‌کنندگان را در کنترل رفتار خود و پرهیز از جرم و گناه حتی در خفا و بدور از چشم دیگران دعوت می‌کنند. یکی دیگر از اقداماتی که نهادهای مذهبی در پیش‌گیری اجتماعی انجام می‌دهند، کمک به کاهش فقر و نداری- که خود منشأ بسیاری از جرایم است- با اقداماتی چون تشویق به پرداخت خمس و زکات و صدقه و بیان ثواب و حتی وجوب چنین اعمالی و نیز راه‌اندازی صندوق‌های قرض‌الحسنه و جمع‌کردن کمک برای نیازمندان است. علاوه بر این در سخنرانی‌ها و برنامه‌های مختلف علاوه بر تشویق افراد فقیر به صبر و تحمل و پرهیز از خطا و گناه برای رفع نیاز مادی،

تشویق افراد ثروتمند به بخشش و کمک به نیازمندان و انجام وظیفه‌ای است که خداوند در این زمینه برعهده آن‌ها نهاده است.

ترویج ارزش‌های دینی چون حفظ عفاف و حجاب، امر به معروف و نهی از منکر، تقوا و پرهیزکاری و دوری از گناه و معصیت و رعایت حلال و حرام و گذشت و ایثار و انفاق و کار و تلاش زیاد و ارزش تأمین زندگی خانواده و همانند آن که مرتب توسط نهادهای مذهبی بیان می‌شود، همگی در پیش‌گیری اجتماعی از جرم می‌تواند تأثیرگذار باشد.

پرکردن اوقات فراغت نوجوانان به شیوه‌های صحیح و از طریق مسجدها تأثیر زیادی بر تربیت دینی نوجوانان و هم‌چنین پیش‌گیری از اعمال خلاف و جرایم دارد که به‌ویژه در زمان اوقات فراغت جوانان و از روی تفنن و کنجکاوی و کسب تجربیات جدید صورت می‌گیرد.

و در نهایت کارکرد اطلاع‌رسانی به خانواده‌ها و آگاه‌کردن آن‌ها نسبت به وظیفه و تکلیفی که در قبال فرزندان و حتی جامعه دارند و آسیب‌هایی که آنان و فرزندانشان را تهدید می‌کند و آموزش خانواده‌ها برای مقابله با این آسیب‌ها و پیش‌گیری از تخلفات و جرایم اعضای خانواده، از دیگر کارکردهای نهادهای مذهبی است که به شیوه‌های مختلف صورت می‌گیرد.

درکل اگر افراد با نهادهای مذهبی ارتباط خوبی داشته باشند، این نهادها با کارکردهای مختلف و متنوع خود نقش مهمی در پیش‌گیری اجتماعی از جرایم آن‌ها خواهند داشت و البته جذب افراد به این نهادها و مشارکتشان در امور دینی خود نیازمند تجربه و مهارت ویژه‌ای است که باید این نهادها آن را کسب کنند و با بهره‌گیری از این ظرفیت بالای خود، جامعه را به سمت تعالی و کاهش جرایم یاری دهند.

پیشنهاد

برای موفقیت نهادهای دینی در پیش‌گیری اجتماعی از جرایم، پیشنهادهایی ارایه می‌گردد از جمله:

- تشویق مردم و جوانان به ارتباط یا نهادهای مذهبی ازجمله مسجدها و هیئت‌های مذهبی از طریق رسانه‌ها، خانواده‌ها و آموزشگاه‌ها؛

- استفاده نهادهای دینی از ظرفیت‌ها و امکانات خود برای جذب نوجوانان و جوانان و تأثیرگذاری بر آن‌ها؛

- تعامل صمیمانه ائمه جماعات و مسئولان مسجدها و هیئت‌های مذهبی با افراد برای جذب آنان و تأثیرگذاری بر اخلاق و رفتار آنان؛

- فعال‌شدن پایگاه‌های بسیج مسجدها برای پرکردن صحیح و مفید اوقات فراغت جوانان؛

- تلاش مسجدها و هیئت‌های مذهبی در افزایش کارکردهای جانبی خود برای رفع نیازمندی‌های مردم محل به‌ویژه با احداث صندوق‌های قرض‌الحسنه، درمانگاه، کلاس‌های علمی و تقویتی برای دانش‌آموزان و غیره؛

- استفاده از سخن‌رانان عالم و جذاب برای افزایش اطلاعات و معارف دینی مردم و تأثیرگذاری بر آن‌ها در پیش‌گیری از جرایم و گناهان؛

- افزایش روحیه معنوی و دینی توسط مسجدها با برگزاری مراسم و برنامه‌های مذهبی؛

- افزایش آگاهی و بصیرت اجتماعی و تربیتی خانواده‌ها برای تربیت صحیح فرزندان و شناخت آسیب‌های تهدیدکننده آنان درجهت پیش‌گیری از این جرایم؛

- رواج ارزش‌های دینی توسط سایر نهادهای مرتبط با مردم ازجمله آموزش و پرورش، صدا و سیما، دانشگاه‌ها؛

- ارایه الگوهای اسلامی- ایرانی جذاب برای جوانان به شیوه‌های مختلف و تشویق آنان به پیروی از این الگوها؛

- تدوین راه‌بردها، برنامه‌ها و اقدامات اجرایی برای ارتقای معنویت در جامعه؛

- ارایه ساختارها و سازوکارهایی برای ترویج امر به معروف و نهی از منکر در جامعه که مشارکت همگانی را در امر پیش‌گیری اجتماعی از جرم تحقق می‌بخشد.

فهرست منابع

- پانتام، روبرت، (۱۳۸۰)، دموکراسی و سنت‌های مدرن، ترجمه محمدتقی دلفروز، تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۲) مفاتیح الحیاه، قم: اسراء.
- سیسیانین، مارتی، (۱۳۸۴)، دو تلقی از سرمایه اجتماعی، ترجمه محمدرضا غلامی ، روزنامه همشهری، سال ۱۳، شماره ۳۷۱۰.
- شاه بهرامی و دیگران (۱۳۸۹)، تأثیر فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد بر پیش‌گیری از ارتکاب جرم زنان سرپرست خانوار، فصل‌نامه مطالعات مدیریت انتظامی، سال پنجم، شماره ۳.
- فروند، زولین، (۱۳۶۲)، جامعه‌شناسی ماکس وبر، ترجمه: عبدالحسین نیک گهر، تهران: نشر رایزن.
- فوکویاما، فرانسیس،(۱۳۷۹)، پایان نظم، سرمایه‌اجتماعی و حفظ آن، ترجمه: توسلی، تهران: جامعه ایرانیان.
- فوکویاما، فرانسیس، (۱۳۸۲)، سرمایه اجتماعی، ترجمه: سعید شریعتی، روزنامه اندیشه یاس، سال اول، شماره ۸۲ و ۸۳.
- کریمی، سعید (۱۳۸۲)، رسانه‌ها و راه‌های تقویت مشارکت مردم در صحنه‌های سیاسی و اجتماعی، قم: مدرسه بوستان کتاب قم.
- کلمن، جیمز، (۱۳۷۷)، بنیادهای نظریه اجتماعی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نشر نی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۰)، ۱۹۸۹ پایان قرن بیستم بود، گفت‌وگو با آنتونی گیدنز، ترجمه: نیکو سرخوش، کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره ۴۸و۴۷.
- ملا حسنی، حسین (۱۳۸۱)، بررسی رابطه بین میزان سرمایه‌اجتماعی و نوع دینداری در بین دانش‌آموزان سال سوم دبیرستان در استان گلستان، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس.
- موسوی، خمینی (۱۳۷۸)، ولایت فقیه، حکومت اسلامی، چاپ هشتم، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خیمنی(ره).
- واعظی، احمد (۱۳۸۱)، جامعه مدنی، جامعه دینی، چاپ پنجم، تهران: نشر فرهنگ اسلامی.
- همیلتون، ملکم، (۱۳۷۷)، جامعه شناسی دین، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: نشر بیان.
- هنری لطیف‌پور، یدالله (۱۳۷۹)، فرهنگ سیاسی شیعه و انقلاب اسلامی، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

- Candland, Christopher (2004), Faith as social Capital: religion & Community development in Southern Asia, Springer, development in southern Asia, Political Science, 33,(3),355-374 .
- Christian Resrarch Association. (2004), Social Capital & Religion in Contemporary Australia, Published by: Christian Research Association, From:www. google. Com .
- Field, John (2003), Social Capital, London & New York. Rutledge .
- Greeley, Andrew (2002), Coleman Revisitea, Religious Structures as a Source of Social Capital, From. WWW. Google. Com.

- Karner, Tracy, X. (2004), Social Capital in Encyclopedia of sociology, Second Edition .
- Putnam, Robert, d. (2000), Bowling Alone. New York Touchstone Book. Published by: Simon & schufter .
- Sagaro, (2000), The Social Community Benchmark. Harvard: Kennedy school of Government, Harvard University. from:www. Cfsy. Org .
- Stone, wendy; Jody, Hughes (2007), The Nature & Distribution of social Capital: Initial Findings of the Families, social Capital & Citizenship Survey, Australian Instiution of Family studies .